

แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

“เกิดแผนที่ขึ้นกับโรงเรียน
กฎหมาย เรื่องการก่อสร้างต่าง ๆ
ซึ่งต่างคนต่างคิดต่างทำกันอยู่เรื่อย
แปลนพระนครจึงไม่ค่อยลงรอย เป็น
การตามบุญตามกรรม ถ้ามี
กรมการสำรวจวางแผน Town-Planning
ของพระนคร ใช้เนื้อที่ให้เจ้าหน้าที่หนา
วิธีให้กันทั่วไปในอารยประเทศ
จะแปลนล่วงหน้าไว้ แต่ไม่จำเป็นต้อง
ทำทันที แต่ถ้ามีโอกาสก็ทำตาม
แปลนนั้น

เสนาบดีรัฐมนตรี
ประจักษ์ปภ

จากพระราชกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
นำไปสู่การตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาเรื่องการวางผังเมืองขึ้นเป็นครั้งแรก
ในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย แม้ว่าจะได้มีผังพระนครมาบังคับใช้ก็ตาม
แต่คำอธิบายหลักการแห่ง Town Planning ที่คณะกรรมการ
ร่างขึ้น เมื่อเทียบกับปัจจุบันพบว่า กว่า ๙๐ ปีที่ผ่านมา
แนวคิดของการวางผังนั้นไม่ได้เปลี่ยนไปจากสมัยก่อน
พื้นฐานของการวางผังยังคงมุ่งเน้น
ที่ความสุข ความประหยัด และอนามัย
ของประชาชนเป็นหลัก

จัดทำโดย
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
โทร. ๐-๒๒๑๘-๓๒๖๙-๗๐ โทรสาร ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๐
e-mail: cupress@chula.ac.th
www.ChulaPress.com Knowledge to All
สรุควินิจฉัยการ สู่สังคม

www.ChulaPress.com

แผนผังพระนครฯ
ISBN 978-974-03-3837-6
9 789740 338376
C112
2117100 330.00 บาท

| พิมพ์โดย | เดก จูจินดา | เบียมสูง สนิท |

สพจ.
๒๓๕๔

แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผัง พระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

| พิมพ์โดย | เดก จูจินดา | เบียมสูง สนิท |

หนังสือในโครงการสนับสนุนการเขียนต้นฉบับหนังสือใหม่ที่ทรงคุณค่า ลำดับที่ ๘

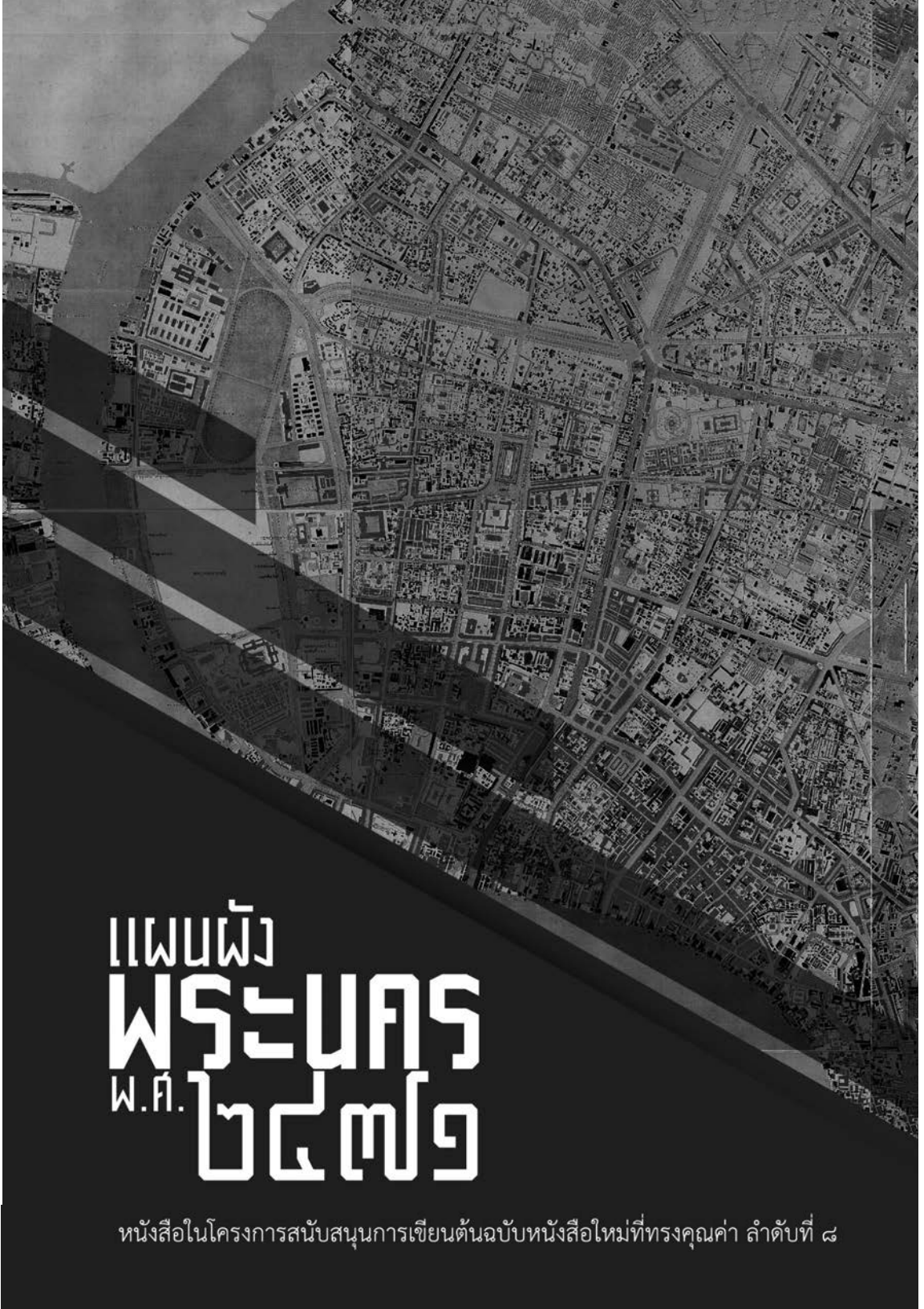
จัดทำโดย
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
โทร. ๐-๒๒๑๘-๓๒๖๙-๗๐ โทรสาร ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๐
e-mail: cupress@chula.ac.th
www.ChulaPress.com Knowledge to All
สรุควินิจฉัยการ สู่สังคม

แผนผัง
พระนคร
พ.ศ. ๒๔๗๑

| พิมพ์โดย | เดก จูจินดา | เบียมสูง สนิท |

CARBON
NEUTRAL
1.63 kg.CO2eq/เล่ม

กระบวนการผลิตหนังสือเล่มนี้ช่วยลดโลกร้อน
ด้วยการชดเชยปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก 100%

แผนผัง พระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

หนังสือในโครงการสนับสนุนการเขียนต้นฉบับหนังสือใหม่ที่ทรงคุณค่า ลำดับที่ ๘

แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

พนิต ภูจินดา
เปี่ยมสุข สนิท

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๕๖๒

๓๓๐.-

แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ / บรรณาธิการ : พันิต ภูจินดา, เปี่ยมสุข สนิท

๑. ผังเมือง -- ไทย -- กรุงเทพฯ. ๒. ผังเมือง -- ไทย -- กรุงเทพฯ -- ๒๔๗๑.

I. พันิต ภูจินดา. II. เปี่ยมสุข สนิท.

๗๑๑.๔๐๙๕๕๓๐๙๐๔๒

ISBN 978-974-03-3837-6

สพจ. ๒๓๕๔

สรรพคุณคำวิชาการ สู่สังคม

www.ChulaPress.com

Knowledge to All

ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๕๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๖๒

ผู้จัดทำนาย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

สาขา

ศาลาพระเกี้ยว โทร. ๐-๒๒๑๘-๗๐๐๐-๓ โทรสาร ๐-๒๒๕๕-๔๔๔๑

สยามสแควร์ โทร. ๐-๒๒๑๘-๔๘๘๑-๒ โทรสาร ๐-๒๒๕๕-๔๔๔๕

ม.นเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. ๐-๕๕๒๖-๐๑๖๒-๔ โทรสาร ๐-๕๕๒๖-๐๑๖๕

ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. ๐-๔๔๒๑-๖๑๓๑-๔ โทรสาร ๐-๔๔๒๑-๖๑๓๕

ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. ๐-๓๘๓๙-๔๘๕๕-๙ โทรสาร ๐-๓๘๓๙-๓๒๓๙

โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. ๐-๓๗๓๙-๓๐๒๓ โทรสาร ๐-๓๗๓๙-๓๐๒๓

ม.พะเยา จ.พะเยา โทร. ๐-๕๔๔๖-๖๗๙๙-๘๐๐ โทรสาร ๐-๕๔๔๖-๖๗๙๘

จัตุรัสจามจุรี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น ๔ โทร. ๐-๒๑๖๐-๕๓๐๑๒ โทรสาร ๐-๒๑๖๐-๕๓๐๔

หัวหมาก โทร. ๐-๒๓๗๔-๑๓๗๘ โทรสาร ๐-๒๓๗๔-๑๓๗๗

ม.เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี จ.นครราชสีมา โทร. ๐-๔๔๙๒-๒๖๖๒-๓ โทรสาร ๐-๔๔๙๒-๒๖๖๔

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. ๐-๒๒๕๕-๔๔๓๓๓ <http://www.chulabook.com>

และเครือข่าย

ร้านค้า หนังสือเข้าชั้นเรียน ติดต่อแผนกขายส่ง สาขาหัวหมาก โทร. ๐-๒๓๗๔-๑๓๗๕-๖ โทรสาร ๐-๒๓๗๔-๑๓๗๕

กองบรรณาธิการ : ทศนีย์ ผิวขำ

ออกแบบปกและรูปเล่ม : ศักรพัฒน์ อนุรักษ์ภราดร

ภาพหน้าปก : แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ โครงการเทิดพระเกียรติฉลองพระชนมายุ
ครบ ๘๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช แผนที่
ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

พิมพ์ที่ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [6204-173] โทร. ๐-๒๒๑๘-๓๕๖๒-๓

โทรสาร ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๐ www.cuprint.chula.ac.th

คำนำ

ถึงแม้ว่าเมืองโบราณต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิจะมีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาคารและกิจกรรมต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน แต่ก็เป็นการกำหนดตามความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก ไม่ได้ใช้ศาสตร์เชิงพื้นที่มาเป็นปัจจัยในการวางผังเมืองอย่างเต็มรูปแบบ จวบจนรัชกาลที่ ๔ ประเทศไทยได้ติดต่อกับโลกตะวันตกและได้รับวิธีแห่งวิทยาศาสตร์และความทันสมัยเข้ามาสู่ประเทศ ทำให้เกิดการพัฒนาเมืองตามแบบตะวันตก เช่น การตัดถนน เจริญกรุง บำรุงเมือง เพ็ญนคร การก่อสร้างถนนราชดำเนินและพระราชวังดุสิต แต่ก็ยังเป็นการวางผังเฉพาะพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเท่านั้น ไม่ได้มีแนวคิดที่จะวางผังที่เป็นมาตรฐานในระดับเมืองแต่อย่างใด

จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๗ ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีความพยายามที่จะวางผังที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งเมือง โดยนำหลักการทางผังเมืองแบบสากลมาเป็นแนวทาง อันเป็นที่มาของการตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาโครงการแผนผังพระนคร” การประชุมเพื่อหารือและกำหนดมาตรฐานในการทำ “แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑” ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ประเทศไทย แม้ว่าผลของการหารือดังกล่าวจะไม่ได้รับการดำเนินการต่อแต่อย่างใด แต่ก็นับเป็นก้าวสำคัญของการผังเมืองแบบสากลของประเทศไทย หลังจากนั้นมีการตราพระราชบัญญัติการผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งเป็นกฎหมายว่าด้วยการผังเมืองฉบับแรกของประเทศไทย ดังนั้น ขอบเขตด้านเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ จึงต้องการนำเสนอรายงานแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ ภายใต้อำนาจกำกับดูแลของคณะอภิรัฐมนตรี ในรายงานดังกล่าวได้กล่าวถึงปรากฏการณ์แวดล้อมและคำสำคัญต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนได้ค้นคว้ารายละเอียดของปรากฏการณ์และคำสำคัญเหล่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผังเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๗

แม้ว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาโครงการแผนผัง
พระนคร จะไม่ได้ผลลัพธ์เป็นแผนผังตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๗
แต่ก็นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาและทำความเข้าใจหลักการทางผังเมือง
ตามแบบสากล และได้ตั้งเกณฑ์มาตรฐาน กระบวนการและข้อเสนอต่าง ๆ
เพื่อประยุกต์หลักการสากลกับการพัฒนาพระนคร ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองเพียง
แห่งเดียวของประเทศไทยในเวลานั้นได้อย่างเหมาะสม

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือในโครงการวิวัฒนาการด้านการวาง
ผังเมืองในประเทศไทย ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

พนิต ภูจันดา

เปี่ยมสุข สนิท

บรรณาธิการ

มกราคม ๒๕๖๒

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในหนังสือเล่มนี้มีการกำหนดข้อตกลงเบื้องต้นเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน ดังต่อไปนี้

๑) ข้อความที่มีการคัดลอกมาจากเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและราชกิจจานุเบกษา รวมถึงแหล่งข้อมูลอื่น ๆ จะสะกดตรงตามเอกสารต้นฉบับทุกประการและแสดงเป็นตัวเอียง

๒) ชื่อ/พระนามของบุคคลจะใช้ชื่อหรือพระนามเต็ม (ยศสุดท้าย) ในการกล่าวถึงครั้งแรก และจะใช้ชื่อหรือพระนามย่อในการกล่าวถึงครั้งต่อ ๆ ไป (รายละเอียดชื่อ/พระนามเต็ม-ย่อของบุคคลในหนังสือแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ แสดงในภาคผนวกท้ายเล่ม)

สารบัญ

คำนำ

สารบัญ

สารบัญภาพ

ส่วนที่ ๑ บทนำ	๑
• โครงสร้างพื้นฐานเมืองสมัยใหม่	๕
• อภิรัฐมนตรี	๓๖
• กรมนคราทร	๔๐
ส่วนที่ ๒ แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑	๔๗
• คณะกรรมการพิจารณาโครงการแผนผังพระนคร	๕๓
• รายงานการประชุมเรื่องพิจารณาการวางแผนผังพระนคร ครั้งที่ ๑	๖๖
• รายงานการประชุมเรื่องพิจารณาการวางแผนผังพระนคร ครั้งที่ ๒	๗๕
• รายงานการประชุมเรื่องพิจารณาการวางแผนผังพระนคร ครั้งที่ ๓	๘๒
• ผลการวินิจฉัยแผนผังพระนคร	๙๒
ส่วนที่ ๓ คำสำคัญในแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑	๑๑๕
• โรงเรียนกฎหมาย	๑๑๗
• พระนครกับธนบุรี	๑๓๙
• ปฐมบรมราชานุสรณ์	๑๕๘
• ย่านสำเพ็ง	๑๘๑
ส่วนที่ ๔ บทสรุป	๒๐๓
• แรงผลักดันสู่แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑	๒๐๕
• หลักการทางผังเมืองแบบสากลในแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑	๒๓๑
ภาคผนวก	๒๔๓
บรรณานุกรม	๒๔๕
ประวัติผู้เขียน	๒๕๑

สารบัญภาพ

ส่วนที่ ๑ บทนำ	หน้า
ภาพที่ ๑ แผนที่กรุงเทพฯ สมัยต้นรัชกาลที่ ๕	๗
ภาพที่ ๒ แผนที่กรุงเทพฯ สมัยปลายรัชกาลที่ ๕	๘
ภาพที่ ๓ แผนที่กรุงเทพฯ เฉพาะอำเภอชั้นใน สมัยปลายรัชกาลที่ ๗	๙
ภาพที่ ๔ แผนที่กรุงเทพฯ ช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ แสดงบริเวณพระราชวังดุสิต	๑๑
ภาพที่ ๕ ถนนราชดำเนินนอก ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๒
ภาพที่ ๖ ถนนราชดำเนินกลาง ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๓
ภาพที่ ๗ ถนนราชดำเนินใน ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๔
ภาพที่ ๘ ถนนราชดำเนินช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๕
ภาพที่ ๙ ทางเบ็ดเม่น เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา สร้างในช่วง พ.ศ. ๒๔๔๖	๑๕
ภาพที่ ๑๐ แผนที่สนามบินสระปทุม พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๗
ภาพที่ ๑๑ สนามบินสระปทุมช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๘
ภาพที่ ๑๒ บริเวณที่ตั้งของกรมอากาศยานตำบลดอนเมือง	๑๙
ภาพที่ ๑๓ เครื่องบินโดยสารกับผู้โดยสาร ในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๕	๑๙
ภาพที่ ๑๔ บริเวณที่ตั้งของสนามบินดอนเมือง ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๓	๒๐
ภาพที่ ๑๕ เปลี่ยนชื่อจาก ‘สนามบินดอนเมือง’ มาเป็น ‘สนามบินกรุงเทพฯ’	๒๐
ภาพที่ ๑๖ การปรับปรุงอาคารผู้โดยสาร ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๖	๒๑
ภาพที่ ๑๗ บรรยากาศบริเวณสนามบินดอนเมือง พ.ศ. ๒๕๐๒	๒๒
ภาพที่ ๑๘ ถนนวงเวียนสี่สีบสองกรกฏาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ และ พ.ศ. ๒๔๗๕	๒๕
ภาพที่ ๑๙ แผนที่ประเมินเขตเพลิงไหม้ใน พ.ศ. ๒๔๗๖	๒๖
ภาพที่ ๒๐ ถนนวงเวียนสี่สีบสองกรกฏาคม ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓	๒๗
ภาพที่ ๒๑ ถนนวงเวียนสี่สีบสองกรกฏาคม ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๔๙๕	๒๗
ภาพที่ ๒๒ การก่อสร้างฐานตอม่อ (ซ้าย) และการตั้งโครงเหล็ก (ขวา)	๒๙

ภาพที่ ๒๓ สะพานพระราม ๖ เมื่อแรกสร้าง	๒๙
ภาพที่ ๒๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิด สะพานพระรามหก	๓๐
ภาพที่ ๒๕ สะพานพระราม ๖ ในปีแรกที่เปิดให้ประชาชนใช้บริการใน พ.ศ. ๒๔๗๐	๓๑
ภาพที่ ๒๖ สะพานพระราม ๖ หลังจากการเปิดใช้	๓๒
ภาพที่ ๒๗ เครื่องบินทิ้งระเบิดสะพานพระราม ๖	๓๓
ภาพที่ ๒๘ สะพานพระราม ๖ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒	๓๔
ภาพที่ ๒๙ สะพานพระราม ๖ ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐	๓๕
ภาพที่ ๓๐ คณะอภิรัฐมนตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๙
ภาพที่ ๓๑ กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมของ ‘กรมนคราทร’	๔๔

ส่วนที่ ๒ แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

ภาพที่ ๓๒ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร และหลวงสาโรจน์รัตนนิมมานก์	๖๑
ภาพที่ ๓๓ พระยาสุรินทราชา, หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร และ พระยาสาธิตศาสตร์ศิริลักษณ์	๖๔
ภาพที่ ๓๔ ตัวอย่างผลงานการออกแบบทางสถาปัตยกรรมของหม่อมเจ้า อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร	๖๔
ภาพที่ ๓๕ ตัวอย่างผลงานการออกแบบทางสถาปัตยกรรมของ หลวงสาโรจน์รัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์)	๖๕

ส่วนที่ ๓ คำสำคัญในแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑

ภาพที่ ๓๖ แผนที่บริเวณที่ตั้งของศาลสถิตย์ยุติธรรม ในสมัยที่ยังไม่ได้ สร้างศาลยุติธรรม	๑๑๘
--	-----

ภาพที่ ๓๗ แผนที่บริเวณศาลหลักเมืองและถนนหน้าหีบเผยใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ๑๑๙

ภาพที่ ๓๘ แผนที่บริเวณศาลหลักเมืองและถนนหน้าหีบเผยซึ่งกระทรวงยุติธรรม ๑๒๐

ขอพระราชทานก่อสร้างโรงเรียนกฎหมาย

ภาพที่ ๓๙ ศาลสถิตยยุติธรรม ๑๒๓

ภาพที่ ๔๐ ตึกสัสดีในสมัย ร.๕ ๑๒๓

ภาพที่ ๔๑ ศาลอาญาที่สร้างขึ้นใหม่บนที่ดินเดิมของตึกสัสดี ๑๓๖

ภาพที่ ๔๒ อาคารถาวรวัตถุ ถูกใช้เป็นโรงเรียนกฎหมายหลังจากตึกสัสดี ๑๓๖

ภาพที่ ๔๓ อาคารเนติบัณฑิตยสภา ถนนหน้าหีบเผย สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ๑๓๗

ภาพที่ ๔๔ โรงเรียนกฎหมายที่ห้างแบดแมน ๑๓๗

ภาพที่ ๔๕ นักเรียนกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑๓๘

ภาพที่ ๔๖ เนติบัณฑิตสยาม พ.ศ. ๒๔๔๘ ๑๓๘

ภาพที่ ๔๗ พระราชวังพญาไทและดุสิตธานี ถ่ายจากเครื่องบินใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ๑๔๑

ภาพที่ ๔๘ ดุสิตธานี ๑๔๒

ภาพที่ ๔๙ ไพรชนียบัตรรูปสะพานพระราม ๖ ๑๔๓

ภาพที่ ๕๐ สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์เมื่อครั้งเปิดใช้ ๑๔๔

ภาพที่ ๕๑ แผนที่ประเมินการตัดถนนจังหวัดธนบุรี ๑๔๘

ภาพที่ ๕๒ แผนที่กะตัดถนนไปเมืองนนทบุรี ๑๕๐

ภาพที่ ๕๓ ขบวนการตัดถนนเพลินจิตต์ถึงปากน้ำ ๑๕๒

ภาพที่ ๕๔ ถนนเพลินจิตต์ตัดกับถนนวิฑู ๑๕๓

ภาพที่ ๕๕ แผนที่ประเมินแนวถนนจากกรุงเทพฯ ไปสมุทรปราการ ๑๕๔

ภาพที่ ๕๖ ถนนสุขุมวิท จากกรุงเทพฯ ไปสมุทรปราการ ๑๕๕

ภาพที่ ๕๗ ขวสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ๑๖๘

ภาพที่ ๕๘ แบบผังสะพานพระพุทธยอดฟ้า ๑๖๙

ภาพที่ ๕๙ สะพานพระพุทธยอดฟ้าขณะสร้าง ๑๗๐

ภาพที่ ๖๐ แบบปฐมบรมราชานุสรณ์	๑๗๐
ภาพที่ ๖๑ แผนผังเชิงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ฝั่งธนบุรี	๑๗๑
ภาพที่ ๖๒ แผนผังเชิงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ฝั่งพระนคร	๑๗๒
ภาพที่ ๖๓ แผนที่ก่อนและหลังการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์	๑๗๗
ภาพที่ ๖๔ สะพานพระพุทยอดฟ้าก่อนการเชื่อมช่วงกลางสะพาน	๑๗๘
ภาพที่ ๖๕ การสร้างต่อม่อสะพานพระพุทยอดฟ้าฝั่งธนบุรี	๑๗๙
ภาพที่ ๖๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินบริเวณ	๑๘๐

พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินบริเวณ

ก่อสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ในส่วนสะพานพระพุทยอดฟ้า

ภาพที่ ๖๗ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินทรงอธิบายผัง	๑๘๐
--	-----

สะพานถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ภาพที่ ๖๘ สำเพ็ง พ.ศ. ๒๔๔๖	๑๘๑
ภาพที่ ๖๙ แผนที่สำเพ็ง ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ถึง ๓	๑๘๓
ภาพที่ ๗๐ สำเพ็ง ในสมัยรัชกาลที่ ๔	๑๘๓
ภาพที่ ๗๑ แผนที่สำเพ็ง ในสมัยรัชกาลที่ ๔	๑๘๔
ภาพที่ ๗๒ แผนที่สำเพ็ง ช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ มีแผนที่ถนนยาวราช	๑๘๕
ภาพที่ ๗๓ แผนที่บริเวณย่านสำเพ็ง ใน พ.ศ. ๒๔๔๖	๑๘๗
ภาพที่ ๗๔ แผนที่บริเวณย่านสำเพ็ง ใน พ.ศ. ๒๔๕๓	๑๘๘
ภาพที่ ๗๕ แผนที่บริเวณย่านสำเพ็ง ใน พ.ศ. ๒๔๗๕	๑๘๙
ภาพที่ ๗๖ สำเพ็งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๑	๑๙๑
ภาพที่ ๗๗ สำเพ็งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๑	๑๙๒
ภาพที่ ๗๘ ถนนยาวราชในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๖๓	๑๙๒
ภาพที่ ๗๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเยี่ยมโรงเรียนจีนต่อ	๑๙๓
ภาพที่ ๘๐ แผนที่ประเมินการตัดถนนในที่เพลิงไหม้ตำบลถนนยาวราช	๑๙๕

ภาพที่ ๘๑ แผนที่กรุงเทพฯ แสดงให้เห็นย่านสำเพ็งใน พ.ศ. ๒๔๕๗	๑๙๖
ภาพที่ ๘๒ แผนที่กรุงเทพฯ แสดงให้เห็นย่านสำเพ็งใน พ.ศ. ๒๔๖๐	๑๙๗
ภาพที่ ๘๓ ย่านสำเพ็ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๐	๑๙๘

ส่วนที่ ๔ บทสรุป

ภาพที่ ๘๔ แผนที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗	๒๐๗
ภาพที่ ๘๕ คลองผดุงกรุงเกษมบริเวณสะพานเจริญสุวาศ์ใน พ.ศ. ๒๓๙๗	๒๐๘
ภาพที่ ๘๖ ถนนเจริญกรุง ใน พ.ศ. ๒๔๐๔	๒๐๘
ภาพที่ ๘๗ แผนที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙	๒๐๙
ภาพที่ ๘๘ พระราชวังดุสิต	๒๑๐
ภาพที่ ๘๙ แผนที่พระราชวัง ช่วงรัชกาลที่ ๔-๗	๒๑๑
ภาพที่ ๙๐ ภาพถ่ายทางอากาศแสดงเชื่อมต่อเนื้อเมืองทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกัน	๒๑๓

โดยสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์

ภาพที่ ๙๑ พระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ ๕ กับพระเจ้าชาร์มโคโลสที่ ๒ แห่งรัสเซีย ๒๑๕	
ภาพที่ ๙๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระราชโอรส ๒๑๖	
ภาพที่ ๙๓ ราชยานยนต์คันแรกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑๗	
ภาพที่ ๙๔ รถรางยุคแรกใช้ม้าลาก ที่ถนนเจริญกรุง พ.ศ. ๒๔๓๑	๒๑๘
ภาพที่ ๙๕ แผนที่เส้นทางรถราง พ.ศ. ๒๔๓๗ และ พ.ศ. ๒๔๓๙	๒๑๙
ภาพที่ ๙๖ รถรางใช้ไฟฟ้า พ.ศ. ๒๔๓๗	๒๒๐
ภาพที่ ๙๗ รถไฟสายแรกของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕	๒๒๐
ภาพที่ ๙๘ ตึกที่ทำการโทรเลขและไปรษณีย์แห่งแรกของประเทศไทย	๒๒๑
ภาพที่ ๙๙ พิธีเปิดบริษัทไฟฟ้าสยาม จำกัด	๒๒๑
ภาพที่ ๑๐๐ พระราชวังตากอากาศนอกพระนคร	๒๒๓
ภาพที่ ๑๐๑ ถนนพระรามที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘	๒๒๓

ภาพที่ ๑๐๒ โรงพยาบาลวังหลัง ใน พ.ศ. ๒๔๒๙ และโรงเรียนหลวง ใน พ.ศ. ๒๔๑๔	๒๒๔
ภาพที่ ๑๐๓ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๒๒๔
ภาพที่ ๑๐๔ ศาลาเฉลิมกรุง	๒๒๕
ภาพที่ ๑๐๕ คลองและถนนสาทร และที่อยู่อาศัยคุณภาพดีบริเวณซอยคอนแวนต์	๒๒๖
ภาพที่ ๑๐๖ ที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูงแถวเจริญกรุง ช่วง พ.ศ. ๒๔๓๐	๒๒๗
ภาพที่ ๑๐๗ แนวเขตเพลิงไหม้ บริเวณถนนเยาวราช	๒๒๘
ภาพที่ ๑๐๘ ผู้วางผังมหานครปารีส เมืองวอชิงตันดีซี และมหานครชิคาโก	๒๓๑
ภาพที่ ๑๐๙ ผังนครปารีส โดย Baron Eugene von Hausmann	๒๓๒
ภาพที่ ๑๑๐ ผังวอชิงตัน โดย Pierre Charles L'Enfant	๒๓๒
ภาพที่ ๑๑๑ ผังชิคาโก โดย Daniel H. Burnham	๒๓๓

บทนำ

พื้นที่แบบชุมชนเมืองในประเทศไทยได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดสรรและจัดวางระเบียบของกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองซึ่งมีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดในการจัดการพื้นที่ชุมชนเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอันเนื่องจากความเชื่อ เทคนิควิทยาการ และลักษณะของท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป ในสมัยโบราณ การจัดระเบียบเชิงพื้นที่ได้สะท้อนคติจักรวาล การเรียงลำดับความสำคัญของกลุ่มคนที่แตกต่างบทบาทหน้าที่กัน และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับประชาชน ซึ่งจะเห็นได้จากผังเมืองโบราณ มาจนถึงกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงต้น ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้เปิดประเทศ มีการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีและความรู้ นำมาสู่ความทันสมัย การผังเมืองของประเทศไทย มีการตัดถนนหลายเส้นทางเพื่อการคมนาคมขนส่งทางบกที่สะดวกขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนราชดำเนินและพระราชวังสวนดุสิต ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และจากนั้นได้มีการวางผังเพื่อการพัฒนาพื้นที่ต่าง ๆ ด้วยความคิดแบบตะวันตกเพิ่มขึ้นมาก แต่ก็ยังจำกัดอยู่เพียงพื้นที่บางส่วนของเมืองเท่านั้น ไม่ได้มีการวางผังใด ๆ ที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งเมืองแต่อย่างใด

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า การผังเมืองแบบสากลของประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่อมีพระราชบัญญัติผังเมืองและผังชนบทฉบับแรก ที่กล่าวถึงการวางผังโครงการในประเทศไทย แต่ไม่มีใครทราบว่าจุดเริ่มต้นก่อนที่จะมีการออกกฎหมายผังเมืองฉบับแรกเป็นอย่างไรบ้าง จนผู้เขียนได้อ่านข้อความเพียงหนึ่งย่อหน้าที่เบนจามิน เอ. บัทสันได้เขียนไว้ในหนังสือ *“The End of the Absolute Monarchy in Siam”*^๑

แสดงให้เห็นว่า ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการวางผังเมืองมาตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ ๗ ไว้ว่า

*When it's necessary to predict the future
like that , it seems we must give up the idea of
'town-planning', because we can't foresee our
'political development' with certainty, since our
country lacks a 'stable social fabric', or firm
'political institutions'. Things are still changing
very rapidly, so that we cannot make predictions
even 10 years ahead...*

และเนื้อความภาษาไทยจากหนังสือ “อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ในสยาม”^๒ แปลความว่า

“เมื่อไรควรเล็งเห็นเหตุการณ์ในอนาคตนั้นได้
ดูเหมือนเราต้องเลิกคิดเรื่องการ “วางผังเมือง” เพราะ
เรามองไม่เห็น “การพัฒนาทางการเมือง” ที่แน่นอน ใน
เมื่อประเทศเราขาด “ความมั่นคงทางสังคม” หรือ
“สถาบันการเมืองที่มั่นคง” สิ่งต่าง ๆ จึงเปลี่ยนแปลง
อย่างรวดเร็วเสมอ ดังนั้นเราจึงคาดการณ์ล่วงหน้าไม่ได้
แม้จะคาดการณ์สัก ๑๐ ปีก็ยังไม่ได้เลย”

ข้อความข้างต้นทำให้เสนอข้อสันนิษฐานว่า ในช่วงรัชกาลที่ ๗ ได้
มีแนวคิดด้านการวางผังเมืองเกิดขึ้นแล้วและเมื่อได้สืบค้นต่อไป จึงได้พบ
เอกสารสำคัญฉบับหนึ่งที่กล่าวถึงความพยายามในการวางผังเมืองอย่าง

เป็นสากลในประเทศไทย โดยอ้างอิงจาก “เอกสารที่ ร.๗ สป๒. ๔๗/๑๐๔ แผนกอธิรัฐมนตรีที่ ๕๑/๑๓๗๘ เรื่อง “แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑” (๗ พ.ค. ๒๔๗๑-๑๑ มิ.ย. ๒๔๗๑)” โดยมีอนุสนธิ์มาจากการที่กระทรวงยุติธรรมได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๗ เพื่อสร้างโรงเรียนกฎหมายแห่งใหม่บริเวณถนนหน้าห้วยเผย ข้างศาลหลักเมือง ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ผู้ได้ทรงรับการศึกษาจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นผังเมืองแบบสากลมาจากประเทศยุโรป ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าโครงการดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาพระนครในภาพรวม จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาผลกระทบของโครงการดังกล่าวและศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดทำแผนผังพระนครอีกด้วย การค้นพบเอกสารดังกล่าว นำมาสู่การสืบค้นและวิเคราะห์เอกสารประกอบกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในขณะนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบทแวดล้อมที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการวางผังเมืองตามแบบสากลในประเทศไทย มาจนถึงปัจจุบัน

หนังสือแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ส่วน

บทนำ อธิบายแรงผลักดันที่เกี่ยวข้องกับกระแสการพัฒนาแบบตะวันตกสมัยใหม่หลายประการ นับตั้งแต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเมืองสมัยใหม่ เพื่อรองรับการขยายตัวของพระนคร การตั้งอธิรัฐมนตรีเป็นที่ปรึกษาในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากทวีปยุโรป และการตั้งกรมนคราทรรับผิดชอบดูแลโครงสร้างพื้นฐานเมือง จนกลายมาเป็นกรมโยธาธิการและผังเมืองในปัจจุบัน

แผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ แสดงรายละเอียดในรายงานการประชุมเรื่องพิจารณาการวางแผนผังพระนครทั้ง ๓ ครั้ง โดยมีคณะกรรมการพิจารณาโครงการแผนผังพระนครเป็นผู้ศึกษาและจัดทำ

โครงการแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ ตลอดจนพระราชวินิจฉัยของ
รัชกาลที่ ๗ ให้ยุติการจัดทำโครงการ

คำสำคัญในแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ อธิบายบริบทแวดล้อม
ซึ่งปรากฏอยู่ในรายงานการประชุมเรื่องพิจารณาการวางแผนผังพระนคร
มีการกล่าวถึงการขอตั้งโรงเรียนกฎหมาย การเชื่อมพระนครกับธนบุรี
การสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ และการแก้ปัญหาความแออัดในย่านสำเพ็ง

บทสรุป เสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับแรงผลักดันสำคัญที่นำไปสู่
ความพยายามในการจัดทำโครงการแผนผังพระนคร รวมถึงวิเคราะห์
หลักการทางผังเมืองแบบสากลจากแผนผังพระนคร พ.ศ. ๒๔๗๑ ทั้งในด้าน
ขั้นตอนและเกณฑ์มาตรฐานในการวางผังเมืองที่สอดคล้องกับมาตรฐาน
การวางผังเมืองในระดับสากล

๑. โครงสร้างพื้นฐานเมืองสมัยใหม่

การตั้งถิ่นฐานแบบเมืองเกิดขึ้นในประเทศสยามมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีเป้าหมายเพื่อความปลอดภัยและความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร เมืองในสมัยโบราณ จึงมีการวางผังเมืองเพื่อจัดสรรพื้นที่ตามคติความเชื่อและเทคโนโลยีวิทยาการในแต่ละยุคสมัย เช่น เมืองสุโขทัยมีเทคนิคการนำน้ำสะอาดเข้ามาใช้ในพื้นที่เมืองโดยการสร้างเขื่อนกักน้ำหรือสรีดภงส์ มีระบบชักน้ำลำเลียงไปตามคลองส่งน้ำเพื่อใช้สอย ในเมืองกรุงศรีอยุธยามีการขุดคลองคูเมืองเพื่อการระบายน้ำ การคมนาคมขนส่ง และการป้องกันข้าศึกศัตรู และยังมีการขุดคลองในเกาะเมืองเพื่อช่วยในการระบายน้ำในช่วงฤดูฝนอีกด้วย กรุงรัตนโกสินทร์มีการขยายเมืองด้วยการขุดคลองทางฝั่งตะวันออกเพื่อเปิดพื้นที่เมืองเพิ่มขึ้น

เมื่อสยามก้าวสู่กระแสการพัฒนาแบบตะวันตกสมัยใหม่ (Modernization) ได้มีการปฏิรูปประเทศด้วยแนวคิดและเทคนิคแบบตะวันตกเพื่อให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อยมาจนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าอยู่หัว จึงนับเป็น **“ยุคสมัยแห่งการพัฒนาเมืองหลวง”** ซึ่งเป็นชุมชนเมืองสำคัญเพียงแห่งเดียวในสมัยนั้น นำไปสู่การพัฒนาด้านการผังเมืองจากการดำเนินงานโดยพระมหากษัตริย์ ผู้ที่มีบทบาทหลักในการครองดินแดนและแคว้นต่าง ๆ และบทบาทในการเป็นเจ้าเมืองของเมืองหลวงควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในช่วงก่อนหน้านั้นการผังเมืองยังไม่ได้เป็นศาสตร์ที่ชัดเจนนัก เป็นเพียงการบริหารจัดการภาคและเมืองตามคติความเชื่อทางศาสนา ได้เปลี่ยนเป็นศาสตร์แห่งการผังเมืองแบบสากล โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศ ป้องกันภัยจากศัตรู รวมไปถึงเพื่อการสาธารณสุข โดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการพัฒนาพระนครให้

มีความงดงาม ทันสมัย โครงการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองแบบสากลในยุคแรก ยังเป็นเพียงโครงการเฉพาะพื้นที่หรือเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานสำคัญบางประเภทเท่านั้น ไม่ได้เป็นการวางผังเมืองในภาพรวมแต่อย่างใด เช่น การตัดถนนพระรามที่ ๔ การพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนิน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั่วประเทศสู่หัวเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่น การตัดถนนในเมือง การมีไฟฟ้า การสร้างทางรถไฟ^๔

ภาพที่ ๒ แผนที่กรุงเทพฯ สมัยปลายรัชกาลที่ ๕
(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๒๕)